राजापुर राजपत्र

राजापुर नगरपालिकाद्धारा प्रकाशित

खण्ड - ६ राजापुर नगरपालिका, पौष २४ गते २०८० साल संख्या - २०

भाग २

स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को दफा १०२ को उपदफा १ बमोजिम राजापुर नगरपालिकाको नगरकार्यपालिकाबाट मिति २०८०।०९।२४ गते पारित भई नगर प्रमुखबाट मिति २०८० पौष २४ गते प्रमाणितकरण गरी सर्वसाधारणको जानकारीका लागि प्रकाशन गरिएको छ ।

हात स्वच्छता सम्बन्धी बनेको कार्यविधि, २०८०

परिचय

नेपालको संविधानको मर्म बमोजिम खानेपानी र सरसफाई सुविधालाई नागरिकको मौलिक अधिकारको रुपमा प्रत्याभूत गरिएको छ । यस अभियानको सफलता तथा पूर्ण सरसफाईको अवस्था प्राप्त गरी तोकिएको समय सीमा भित्रै नेपाल सरकारको दिगो बिकास लक्ष्य प्राप्त गर्न सबै सरोकारवालाहरुको सहकार्य तथा सहभागितामा यो अभियानलाई तिब्र बनाउन आवश्यक छ । यस अभियानको सफलताबाट मान, प्रतिष्ठा, स्वास्थ्य, विकास निर्माण, जनजीविका, सामाजिक सशक्तिकरण र समृद्धि प्राप्त हुने हुंदा सरसफाईलाई राष्ट्रिय विकासको अभिन्न अंगको रुपमा लिन थालिएको छ । यस प्रयासलाई निरन्तरता दिनको लागि सरसफाईको लागि अति महत्वपूण हात सरसफाई रहेकोले यसको प्रभावकारिता अभिबृद्धि गर्न स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को दफा १०२ को अधिकार प्रयोग गरी हात स्वच्छता कार्यबिधि २०८० बनाई लागू गरिएको छ ।

उद्देश्यः

यो कार्यविधिको उद्देश्य निम्न बमोजिम रहेको छः

क) आम समुदाय तथा लक्षित बर्गलाई उपयुक्त बिधिबाट हात सरसफाई को लागि हात धुन सिकाउनु ।

ख) हातबाट सर्ने विभिन्न प्रकारका सरुवा रोग न्यूनिकरण गरी स्वस्थ्य समाजको निर्माण गर्ने।

१. संक्षिप्त नाम तथा प्रारम्भः

(१) यो कार्यविधिको नाम "हात स्वच्छता कार्यबिधि २०८०" रहेको छ ।

(२) यो कार्यविधि नगर कार्यपालिकाबाट पारित भई लागू गरिने छ ।

२. परिभाषाः बिषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यो कार्यविधिमा

क) "सरसफाई"- भन्नाले मानव मलमुत्रको सुरक्षित बिसर्जनका लागि सेवा र सुविधाहरुको व्यवस्थालाई सरसफाई भनिन्छ। सरसफाईले फोहोरमैला संकलन र फोहोर पानीको विसर्जन मार्फत स्वच्छता कायम गर्नुलाई बुझाउँदछ । जनस्वास्थ्य प्रवद्र्धनका लागि गरिएका विभिन्न स्वस्थकर क्रियाकलापहरुको समग्र कार्य नै सफाइ हो भन्ने बुझाउने छ ।

ख) "स्वच्छता" भन्नाले आफू र वरिपरिको वातावरण सफा गरी रोगको विस्तार रोक्नु र बिरामी हुनबाट बच्न अपनाइने सम्पूर्ण व्यवहारहरु हुन्। स्वच्छताले व्यक्ति र समुदायको स्वस्थ आनीबानी समेतलाई जनाउँछ ।

ग) "सफा र स्वच्छ अवस्था" भन्नाले सफा र स्वच्छ चरणका सूचकहरु पुरा गरेपछि सम्बन्धित समितिबाट अनुमोदन एवं प्रमाणीकरण भएको अवस्थालाई जनाउँछ ।

घ) "पूर्ण सरसफाइ उन्मुख अवस्था" भन्नाले यस कार्यविधिमा उल्लेखित सफा र स्वच्छ, पूर्ण सरसफाइ उन्मुख दुवै चरणका सूचकहरु पुरा गरेपछि सम्बन्धित समितिबाट अनुमोदन एवं प्रमाणीकरण भएको अवस्थालाई जनाउछ ।

३. **हात धुनु पर्ने समयः** सामान्यतया कुनै पनि प्रकारबाट हात फोहर हुंदा धुनु पर्दछ । तर पनि बिशेषतः निम्न अवस्थामा हात अनिवार्य धुनु पर्दछः-

क) शौचालयको प्रयोग गरिसकेपछि;

ख) खाना खानुभन्दा अगाडी तथा खाईसकेपछि;

ग) फोहोर मैला छोएपछि;

घ) घरपालुवा वा अन्य जनावरहरूलाई छोएपछि;

ङ) बालबालिकाको डाईपर फेरेपछि वा उनीहरूलाई शौच कार्य गराईसकेपछि;

च) हात फोहोर भएको अवस्थामा;

छ) नाक सफा गरेपछि, खोकेपछि वा हाच्छ्युँ गरेपछि;

ज) सार्वजनिक यातायात, बजार वा धार्मिक स्थलहरूजस्ता सार्वजनिक स्थानहरूमा गएर फर्केपछि;

झ) नगद-पैसा लगायत घर बाहिरका अन्य वस्तु छोएपछि;

ञ) अस्वस्थ व्यक्तिको हेरचाह गर्नुभन्दा पहिला तथा गरिसकेपछि;

ट) खाना खानुभन्दा अगाडी तथा खाईसकेपछि ।

४. **स्वास्थ्य कर्मीहरुले हात धुनु पर्नेः** स्वस्थ्य संस्थामा कार्यरत स्वस्थ्य कर्मी, स्वयंसेवक तथा अन्य सहयोगीहरु प्रत्यक्ष रुपमा बिरामीको संपर्कमा आउने हुँदा कोभिड लगायत अन्य बिभिन्न सरुवा रोगरुको संक्रमणको उच्च जोखिम हुन्छ।त्यसकारण स्वास्थ्य संस्थामा काम गर्ने स्वास्थ्य कर्मी तथा अन्य सहयोगीहरुले निम्नानुसार हात धुनु पर्दछ ।

क) बिरामीलाई छोए पछि;

ख) बिरामीको शरिरमा छोईने कुनै उपकरणको प्रयोग पश्चात् ;

ग) बिरामीले प्रयोग गरेको कुनै चिज छोएमा वा प्रयोग गरेमा ;

घ) बिरामी को रगत, अन्य पदार्थ छोए पश्चात् ।

५. **सरसफाई कर्मचारीहरुले हात धुनेः** फोहर मैला व्वस्थापन, मानव मलमुत्र संकलन, ढुवानी तथा बिसर्जन लगायत यस्तै प्रकृतीका काम मा संलग्न कम्रमचारी तथा कामदारहरुले निम्नानुसार हात धुनु पर्दछ

क) फोहर मैला छोए पछी;

ख) संकलन तथा ढुवानी पश्चात्;

ग) प्रशोधन पश्चात्;

घ) पञ्जा लगाएको भए पञ्जा निकाल्ने बित्तिकै;

६. **हात धुने तरिकाः** हात धुने कार्य सहि तरिकाबाट नगर्दा हात सफाईले पूर्णता नपाउने र हात स्वच्छ सफा नहुने हुंदा हात सफाईका निम्न प्रकारबाट सफा गर्नु पर्दछ ।

पहिलो चरण - बगिरहेको पानीमा हात भिजाउने,

दोस्रो चरण - भिजेको हातमा मनग्गे साबुन लगाउने,

तेस्रो चरण - हत्केलाको पछाडि, औंलाको बीच, नङको भित्र लगायत हातका सबै भागमा कम्तिमा २० सेकेण्डसम्म राम्रोसँग मिच्ने,

चौथो चरण - बगिरहेको पानीले राम्ररी हात पखाल्ने,

पाँचौ चरण - सफा कपडा, कागजी रुमाल वा सफा तौलियाले हात सुकाउने ।

७. **हात धुने समयावधीः** हात धुंदा निश्चित समय सम्म मिचि मिचि धुनु पर्दछ । यस कार्यविधिको बुँदा (४) मा लेखिएको बिधि अवलम्बन गरी हात धोएमा मात्र हात सफा र स्वच्छ हुन्छ । यसरी धुनको लागि कम्तीमा २० सेकेण्ड लाग्ने हुँदा हात धुने समयावधी कम्तिमा २० सेकेण्ड तोकिएको छ ।

८. **हात धुने स्थानको व्यवस्थाः** शौचालय, होटोल, रेष्टुरेन्ट, सभा, हल, व्यवसायीक भवन, कार्यालय, बिध्दालय, मठ मन्दिर लगायत आम मानिसहरुको भेला हुने स्थानमा हात धुने स्थानको व्यवस्था गर्ने दायित्व सम्बन्धित निकाय को हुनेछ । हात धुने ठाउँमा सफा पानी को निरन्तर आपुर्ति तथा साबुनको उपलब्धता हुनु पर्नेछ ।

९. **हात सुकाउने ड्रायर वा सफा रुमाल राखिएको हुनुपर्नेः** जिवाणुहरू सुख्खा छाला भन्दा भिजेको छाला मार्फत सजिलोसँग सर्ने हुनाले हातलाई पूर्ण रूपले सुकाउनु अत्यन्तै जरूरी छ । कागजी रुमाल वा सफा कपडाले पुछ्नु नै जिवाणु एक सतहबाट अन्यमा फैलिनबाट रोक्ने प्रभावकारी उपाय हो ।तसर्थ, हात धुने स्थानमा हात सुकाउनको लागि बिधुतिय ड्रायर, सफा रुमाल वा नेपकिन पेपर (कागजी रुमाल) राखिनु पर्दछ ।

१०. **अल्कोहल रहित स्यानिटाईजरको प्रयोगः** पछिल्लो समय कोभिडको महामारीले गर्दा अल्कोहल रहित स्यानिटाईजरको प्रयोग लोकप्रिय बन्दै गईरहेको छ । साबुन पानी र हात धुने स्थानको अभावमा यो अल्कोहल रहित स्यानिटाईजर धेरै नै उपयोगी सिद्ध भएको छ । स्यानिटाईजरले जिवाणु मार्नको लागि स्यानिटाईजरमा करिब ६० प्रतिशत अल्कोहल हुनु आवश्यक छ ।

११. **हात स्वच्छता अनुगमन समितिः (१)** यस कार्यविधि बमोजिम हात स्वच्छताको प्रभावकारीताबारे नियमित अनुगमन तथा निरिक्षण गर्नको लागि निम्नानुसारको अनुगमन टोली रहनेछः

क) नगर पालिकाको (WASH Focal Person) वास शाखा प्रमुख- संयोजक

ख) स्थानीय एन.जि.ओ तथा गैर्ह सरकारी संघ संस्थाको प्रतिनिधि- सदस्य

ग) सम्बन्धित वडाको वडा अध्यक्ष — सदस्य सचिब

(२) यसरी अनुगमन गर्नको लागि यस कार्यविधिको अनुसूची चेकलिस्ट को प्रयो गरि गरिनेछ । अनुगमनका लागि बिभिन्न बस्ति, निकाय, सुविधा केन्द्र हरुबाट नमुना अनुगमन गरि सो को प्रतिवेदन NWASH MIS मा समावेश गर्नु पर्दछ।

१२. **गुनासो तथा समस्याः** हात स्वच्छताको प्रभावकारिता बृद्धिका लागि हात धुने स्थान, हात धुने सुबिधा संग सम्बन्धित कुनै पनि प्रकारका गुनासो वा समस्यालाई तत्काल समाधान गर्ने व्यवस्था नगरपालिकाले गर्नु पर्दछ ।

१३. **गुनासो तथा समस्या व्यवस्थापनः (१)** कुनै स्थानमा रहेको हात सफाई को लागि तयार पारिएको पूर्वाधार बिग्रे वा त्यसमा हुनुपर्ने साबुन पानी जस्ता अत्यावश्यक सुविधाहरु उपलब्ध नभई हात स्वच्छता अबरुद्ध भएको गुनासो वा समस्या आम उपभोक्ताहरुलाई सम्बन्धित अधिकारी समक्ष टिपाउने वा सुचित गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

(२) कुनै स्थानमा हात धुने सुबिधा अवरुद्ध भएको अनुगमनका क्रममा पाईए वा आम उपभोक्ताबाट जानकारी प्राप्त भए, तत्काले बनाउने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

१४. **स्थानीय युवा सरसफाई टोली बनाउन सकिनेः** स्थानीय स्तरमा तयार पारिएका हात स्वच्छता सुबिधालाई निरन्तर रुपमा संचालन गर्न स्थानीय युवा टोली बनाउन सकिनेछ ।

१५. **प्रतिवेदन तयार गर्नेः** हात स्वच्छता सम्बन्धमा भए गरेका प्रयास तथा अवस्था बारे बार्षिक प्रतिवेदन तयार गरिने छ ।प्रतिवेदन तथा तथ्यांक NWASH MIS मा संलग्न गरिनेछ ।

अनुगमन फाराम

सामुदायिक वा सार्जवजनिक शौचालय मापदण्ड

बाल मैत्री	ढोका समाल्ने ह्याण्डल तथा प्यान बाल बालिकाले समाल्न सक्ने हुनु पर्दछ ।
अपांगता मैत्री	क) शौचालयमा प्रवेश गर्नको लागि खुडकिलो नराखी ह्वील चेयरबाट जान सक्ने हुनुपर्छ । ख) भित्तामा समाल्नको लागि रेलिंग राखिएको हुनुपर्छ । ग) शौचालय कोठामा ह्वील चेयर पस्न र घुमाउन मिल्ने ठाउँ हुनु पर्दछ । घ) ढोकाको ह्याण्डल, चुकुल तथा बस्ने सिट प्यान बैसाखी वा ह्वील चेयर प्रयोग कर्तालाई सहज हुने गरि बनाईएको हुनु पर्छ । ङ) शौचालयमा दृष्टि बिहिन मानिसलाई सहज हुने गरि बाटोको निर्देश दिईएको र शौचालय प्रयोगमा सहज गर्ने संकेत राखिएको हुनु पर्नेछ ।
लैङ्गिक मैत्री	क) शौचालय महिला पुरुष तथा तेस्रो लिङ्गीलाई समेत हुने गरि छुट्टा छुट्टै बनाउनु पर्दछ । ख) शौचालयमा महिनावारी स्वच्छतालाई मध्य नजर गर्दै स्यानिटरी प्याड फयाल्ने बिन बक्स राखिएको हुनु पर्दछ।
हात धुने स्थान	क) सबै प्रकारका प्रयोग कर्तालाई प्रयोग गर्न सजह हुने गरि हात धुने बेसिन शौचालयमा बानाईएको हुनुपर्नेछ । ख) हात धुने बेसिन मा हात धुने साबुन (यथा सक्य झोल थिचेर आफै निस्कने) तथा सफा पानीको उपलब्धता हुनु पर्दछ
शौचालय परिसर	क) शौचालय तथा शौचालय परिसर सफा तथा सुख्खा हुनुपर्दछ ख) शौचालय दुर्गन्ध रहित हुनु पर्दछ, यसको लागि फिने चक्की वा आडोनिल राखिनु पर्दछ ।
शौचालय संरचना	क) शौचालय निर्माण गर्दा खुला, हावा आवागमन गर्ने हुनु पर्दछ ख) पुरुष शौचालयबाट महिला शौचालय प्रत्यक्ष नदेखिने गरि आवज जाबत गर्ने गरि निर्माण गर्नु पर्दछ ।
सेप्टिक ट्यांक	क) शौचालयको मल मुत्र विसर्जन गर्नको लागि निर्माण गरिने सेप्टिक ट्यांक लिकेक नहुने गरि निर्माण गरिनु पर्दछ ।

	ख) सेप्टिक ट्यांक को नियमित सफाई गरि मलमुत्रको तोकिए बमोजिम बिसर्जनको व्यवस्था गर्नु पर्दछ ।

हात स्वच्छता अनुगमन चेक लिस्ट

चेक लिस्ट	छ	छैन	सुधार गर्नु पर्ने बिषय
भान्छामा हात धुनको लागि व्यवस्था गरिएको छ छैन			
शौचालयमा हात धुनको लागि बेसिन छ छैन			
हात धुनको लागि भान्छामा साबुन राखिएको छ छैन			
हात धुनको लागि शौचालयमा मा साबुन राखिएको छ छैन			
हात धुने स्थानमा पानीको उपलब्धता छ छैन			
हात पुछनको लागि सफा रुमाल राखिएको छ छैन			
सार्वजनिक वा सामुदायिक शौचालयमा ड्रायर वा कागजी रुमाल राखिएको छ छैन			
सार्वजनिक वा सामुदायिक शौचालयमा पर्याप्त संख्यामा हात धुने स्थान बानाईएको छ छैन			
कार्यालय परिसरमा हात धुने स्थान छ छैन			
बिद्य्यालय परिसरमा हात धुने स्थान छ छैन			
उद्योग, कारखानामा वा व्यापारिक प्रतिष्ठान परिसरमा मा हात धुने व्यवस्था छ छैन			

आज्ञाले
प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत
महेन्द्रजङ्ग शाही